

(10)

Instructions or doctrines. The historically revealed ideas concerning God, the world, the mission of humanity and of

Israel, not as mere doctrines of faith or science, but as principles to be acknowledged by mind and heart, and realized in life. (2) *טשפטים. Judgments.* Statements of justice towards creatures similar and equal to yourself, by reason of this resemblance and equality, that is, of justice towards human beings.

(3) *חקים. Arbitrary statutes.* Statements of justice towards subordinate creatures by reason of the obedience due to God; that is, justice towards the earth, plants, and animals, or, if they have become assimilated with your personality, towards your own body and soul. (4) *מצות. Commandments.* Precepts of love towards all beings without distinction, purely because of the bidding of God and in consideration of our duty as men and Israelites. (5) *עדות. Symbolic observances.* Monuments or testimonies to truths essential to the concept of the mission of man and of Israel. These testimonies are symbolic words or actions which bear a lesson for the individual Jew, collective Israel, or mankind in general. (6) *עבודה.*

Service or worship. Exaltation and sanctification of the inner powers by word-or-deed symbols to the end that our conception of our task be rendered clearer, and we be better fitted to fulfill our mission on earth.

As basal principles to these grand divisions of religion we have three concepts, justice, love, and education.

(1) Justice, that is, consideration for every being as creature of God, for all possessions as arrangements willed by God, of all governments and systems as ordained by God and fulfillment of all duties towards them incumbent upon us.

(2) Love, that is, kindly acceptance of all beings as children of God, as brethren; promotion of their welfare, and the endeavor to bring them to the goal set for them by God, without motive or benefit, but simply to fulfill the Divine will and command.

(3) Education, that is, the training of oneself and others to such work by taking to heart these truths as life-principles, by holding them fast and preserving them for one-

(11)

[Our century wants to think, and that is the greatest merit. Whatever can be rationally explained and is capable of being presented as idea and concept and can stand the test of rational thinking, has nothing to fear. But one can only analyze, test and meditate upon things with which one is acquainted. Among Jews, however, nothing is less well known than Judaism itself. I dare to submit Judaism as it appears to me to intellectual analysis; I shall perhaps be blamed for it from all sides.] But just because of that I must not and will not be silent. If I knew of even one person more capable than myself of pleading the true cause of Israel, my incapable and inexperienced pen would have rested for a long time yet. As it is, however, I see an older generation in which Judaism has become an inherited mummy; a generation which shows veneration for Judaism, it is true, but a veneration without spirit; some of that generation, therefore, see only tombstone inscriptions in Judaism and thus despair of the eternal validity of the only thing that makes life worth living. On the other hand, I see a younger generation aglow with noble enthusiasm for Judaism—or rather for Jews. These young men do not know about authentic Judaism, and what they believe they know of it they consider as empty forms without meaning. One must admit, however, that this ignorance is not entirely their fault; and thus the young generation is in danger of undermining Judaism while striving for Jews. I see no one in our day capable of disclosing to the young generation the meaning behind what they wrongly consider as empty forms, of reviving the mummy and taking our young generation to a vantage point from which they can behold the shining light of Judaism. And in such conditions should we condone a dreamy, inactive silence? No; it is a duty to speak out if one is only to hint at a route which others might valiantly follow. I must speak simply because no one else does so; this is the only justification for my coming forward. God will help me.

began to grow lighter, and the spirit felt itself freer, then arose a brilliant, respect-inspiring personality, Mendelssohn, which by its commanding influence has led the later development up to this day. This commanding individual, who had not drawn his mental development from Judaism, who was great chiefly in philosophical disciplines, in metaphysics, and æsthetics, who treated the Bible only philologically and æsthetically, and did not build up Judaism as a science from itself, but merely defended it against political stupidity and pietistic Christian audacity, and who was personally an observant Jew, accomplished this much, that he showed the world and his brethren that it was possible to be a strictly religious Jew and yet to shine distinguished as the German Plato.

This "and yet" was decisive. His followers contented themselves with developing Bible study in the philologic-æsthetic sense, with studying the Moreh, and with pursuing and spreading humanistic letters; but Judaism, Bible and Talmud as Jewish science, were neglected. Even the most zealous study of the Bible was of no avail for the comprehension of Judaism, because it was not treated as the authoritative source of doctrine and instruction, but only as a beautiful poetic storehouse from which to draw rich supplies for the fancy and the imagination. The Talmud thus neglected, practical Judaism thus completely uncomprehended, it was but natural that the former symbolizing and abstract interpretation of Judaism, which had for a time been interrupted, again became prevalent, and was carried to an extreme which threatened to

destroy all Judaism. If that view of life be true, which places the highest mission of man in the recognition of truth; and who could venture to doubt it, seeing that Maimonides has declared so; above all, if those views concerning the requirements of the Torah be true; and who could dare to think otherwise, since Maimonides, the great authority on Talmud, and himself an observant Jew, had propounded them; then, indeed, the many-foliod Talmud

is nothing but a wearisome mass of hair-splitting subtleties, useful only for the accumulation of dust and moths; then, indeed, is practical Judaism nothing but unreasoning weariness of the flesh: who could resist this conclusion?

If, for instance, the sole purpose of the prohibition of labor on the Sabbath was to enable men to rest and recover from the toils of the week, if the Sabbath means only the cessation of corporeal activity in order that the mind may be active; and who could doubt it, since both Moses interpret it thus, and the Christian Sunday agrees with their conception, who must not consider it mere pettiness and pedantic absurdity to fill an entire folio with the investigation of the question, what particular actions are forbidden, and what permitted on the Sabbath day? How singular, to declare the writing of two letters, perhaps an intellectual occupation, a deadly sin, while judging leniently many acts involving great physical exertion, and freeing from penalty all purposeless destruction! Why, it even forbids the hen to lay eggs!

„people should have asked themselves, "Is Moses the son of Maimon, or Moses the son of Mendel, really identical with Moses the son of Amram?" Is there not contained in this dissonance between the theory of the Mitzvah and its reality a proof that the explanation is not right, that it is not based upon the complete conception of the Mitzvah, but is—dreamed into it from without?

Does not the Moreh itself say that in forming the concept of the Mitzvoth it uses the written Law only as the basis, a standpoint which Maimonides himself would have declared incorrect for the practical fulfillment, and which cannot, therefore, be considered aught else than irrational?

Does he not himself say that in considering the significance of the Mitzvoth he has overlooked those details which, in their totality, give the complete idea of the Mitzvoth, and which form the main subjects of discussion in the Oral Law? (Moreh Nebuchim, Chapters XXVI and XLI.) There must be sense in all the commandments, in particular as regards those which announce themselves as instructive, which call themselves Testimony, Memorial, Symbol. It must be possible to find the indwelling spirit of these; how would it be to try to do so, to make once the experiment? This attempt has hitherto never been made.

(3) Letter # 1

f information and guidance. Every religion, believe, should bring man nearer to his ultimate end. This end, what else can it be than the attainment of happiness and perfection?

But if we take these principles as a criterion for Judaism, what utterly depressing results do we not obtain? To what happiness does Judaism conduct its professors? From time immemorial misery and slavery have been their lot; misunderstood or despised by the other nations, and while the rest of mankind mounted to the summit of culture, prosperity, and fortune, its adherents remained always

poor in everything which makes human beings great and noble, and which beautifies and dignifies existence.

The Law itself interdicts all enjoyments, is a hindrance to all the pleasures of life. For two thousand years we are as the plaything of fate, as a ball tossed from hand to hand, even in the present time driven from all the paths of happiness. And as for the perfecting of human acquirements, what culture, what conquests in the domain of science, art, or invention, in a word, what great achievements have Jews wrought compared with Egyptians, Phoenicians, Greeks, Romans, Italians, French, English, or Germans?

Robbed of all the characteristics of nationality, we are, nevertheless, deemed a nation, and every one of us is by his very birth doomed to form an additional link in this never-ending chain of misery. The Law is chiefly at fault for all this: by enjoining isolation in life, and thereby arousing suspicion and hostility; by breaking the spirit through the inculcation of humble submissiveness, thereby inviting contempt; by discouraging the pursuit of the formative arts; by dogmas which bar the way of free speculation, and by removing, through the separation in life, every incentive to exertion in science and art, which, therefore, do not flourish among us.

As for our own lore, it perverts the mind and leads it astray into subtleties and the minutiae of petty distinctions, until it becomes incapable of entertaining simple and natural opinions, so that I have always wondered not a little how you, who have taste and understanding for the beauties of Virgil, Tasso, and Shakespeare, and who are able to penetrate into the consistent structures of Leibnitz or Kant, can find pleasure in the rude and tasteless writings of the Old Testament, or in the illogical disputations of the Talmud?

And what effect has it, the Law, upon heart and life? The broad principles of universal morality are narrowed into anxious scrupulosity about insignificant trifles; nothing is taught except to fear God, everything, even the pettiest details of life, is referred directly

to God; life itself becomes a continuous monastic service, nothing but prayers and ceremonies; he the most praiseworthy Jew, who lives most secluded, and knows least of the world, though he permits it to support him, but wastes his life in fasting and praying, and the perusal of senseless writings. Look yourself at the book which is put into our hands as the "Path of Life," and which contains the whole duty of the Jew, what else does it teach except praying and fasting and the keeping of holidays? Where is there one word of the active, busy life around us? And this, too, just in our time? Why, it is quite impossible to keep these laws intended for an entirely different time. What limitation in travelling, what embarrassment in association with Gentiles, what difficulties in every business!

Please, please do not point, for an answer, to the reformistic tendencies of the age, how little by little everything is being cut away which does not harmonize with the conception of the destiny of man or the needs of the

time. Is not this in itself a step outside of Judaism?

Should one not rather, if one is a Jew, consistently carry out these notions, instead of attaching oneself to such contradictory principles, by which nothing can be attained except capricious, fortuitous patchwork?

And, besides, for this very reform, everything is lacking, unity, legally constituted legislative bodies, authority. All of these efforts are only the doings of individuals, the most divergent opinions prevail among the Rabbis and preachers; while some as enlightened men of the time tear down, others hold fast to the rotten building, and wish themselves to be buried under it. I myself recently

and our only salvation. Compare with this view the tendencies of contemporary Reform. Be wroth with none, respect all, for they all feel the shortcomings which exist, all wish that which is good, as they conceive it; all desire sincerely the welfare of Israel, and if they have failed to recognize the good and have erred in their comprehension of the truth, not they are chiefly to blame; the entire past bears the responsibility together with them. You should, therefore, respect their intentions, but you

may well mourn and weep when you examine the aims to which their efforts are directed. Is that the Reform we need, to take a standpoint outside of Judaism, to accept a conception derived from strangers, of the purposes of human life, and the object of liberty, and then, in correspondence with this borrowed notion, to cut, curtail, and obliterate the tenets and ordinances of Judaism? Is that the Reform we desire, to remain within Judaism, uncomprehended Judaism, and to confine one's effort to modifying the external form of an uncomprehended part of Judaism, the service, in accordance with the demands of an age, abounding in hollow sentimentality, but sadly deficient in sound reflection and thought, substituting for things misunderstood and abolished other things equally uncomprehended; nothing instituted or originated to emphasize or perpetuate any true inner sentiment of our faith?

spiritual basis, and became despised. You see, instead of taking one's stand within Judaism, and asking, "Inasmuch as Judaism makes these demands of me, what opinion of the purpose of man must it have?" instead of comprehending each demand in its totality according to Bible and Talmud, and then asking, "What is the reason and idea of this injunction?" people set up their standpoints outside of Judaism, and sought to draw it over to them; they conceived *a priori* opinions as to what the Mitzvoth might be, without disturbing themselves as to the real appearance of the Mitzvoth in all its parts. What was the consequence? After these opinions had brought about the natural phenomenon that men who believed themselves the possessors of the knowledge which the commandments were designed to inculcate, thought themselves absolved both from the fulfillment of the commandment, intended only as a guide, and from the study of the science of the commandments, which had lost for them all intellectual significance; other

means to such action. The age gave birth to a man, a mind, who, the product of uncomprehended Judaism and Arabic science, was obliged to reconcile the strife which raged in his own breast in his own manner, and who, by proclaiming it to the world, became the guide of all in whom the same conflict existed.

This great man, to whom, and to whom alone, we owe the preservation of practical Judaism to our time, is responsible, because he sought to reconcile Judaism with the difficulties which confronted it from without, instead of developing it creatively from within, for all

¹ Maimouldea.

the good and the evil which bless and afflict the heritage of the father. His peculiar mental tendency was Arabic-Greek, and his conception of the purpose of life the same. He entered into Judaism from without, bringing with him opinions of whose truth he had convinced himself from extraneous sources and—he reconciled. For him, too, self-perfecting through the knowledge of truth was the highest aim, the practical he deemed subordinate. For him knowledge of God was the end, not the means; hence he devoted his intellectual powers to speculations upon the essence of Deity, and sought to bind Judaism to the results of his speculative investigations as to postulates of science or faith. The Mizvoth became for him merely ladders, necessary only to conduct to knowledge or to protect against error, this latter often only the temporary and limited error of polytheism. Mishpatim became only rules of prudence, Mitzvoth as well; Chukkim rules of health, teaching right feeling, defending against the transitory errors of the time; Edoth ordinances, designed to

promote philosophical or other concepts; all this having no foundation in the eternal essence of things, not resulting from their eternal demand on me, or from my eternal purpose and task, no eternal symbolizing of an unchangeable idea, and not inclusive enough to form a basis for the totality of the commandments.

He, the great systematic orderer of the practical results of the Talmud, gives expression in the last part of his philosophic work to opinions concerning the meaning and purpose of the commandments which, taking the very practical results codified by himself as the contents of the commandments, are utterly untenable—cast no real light upon them, and cannot go hand in hand with them in practice, in life, and in science. These are the views which have been inherited up to the present day by those who care at all to understand the spirit of the Mitzvoth. But since the precepts, as practically fulfilled, stand entirely out of connection with these explanations, it was inevitable that their ceremonial fulfillment lost its

together. On the very eve of the exile, a branch left the parent tree, which was obliged to surrender largely the characteristics of the parent stem, in order to bring to the world, which had relapsed into polytheism, violence, immorality, and inhumanity, the tidings of the existence of the All-One and of the brotherhood of man and his superiority to the beast, and to proclaim the deliverance of mankind from the bondage of wealth-and-lust worship. Assisted greatly by this offshoot in rendering intelligible to the world the objects and purposes of Israel's election, the nation was scattered into the four quarters of the earth, unto all peoples and all zones, in order that in the dispersion it might better fulfill its mission.

מיוסר

(ח)

Our sages never refrained from revealing weaknesses and errors, large or small, in the actions of our great Patriarchs and Matriarchs, and in so doing they emphasized the lessons which are to be learned from them. Here, too, one comment—in Midrash Breishit Rabba—demonstrates that the profound difference between Avraham's two grandsons was based not only on differences in personality but also on their defective education. When the boys were little no one paid attention to their hidden inclinations. They supplied both of them with one Torah, with one form of education and they forgot the great educational principle of "חנוך לנער על פי דרכו"—Educate (each) child according to his way. "One should be educated in a manner which corresponds to... the characteristics and inclinations which are dormant in the depths of a child's soul so that the child can be supplied with an education which is simultaneously pure, humanistic and Jewish. All Jews have the same religious goal but the ways to reach that goal are many and variegated just as different people's personalities differ from one another. . . . We should educate each child toward the same goal but in that child's unique way which corresponds to the future to which his personal inclinations will lead him. Sitting Yaakov and Esav on the same school bench and utilizing the same methodology and approach for both will inevitably ruin one of them. Yaakov will draw eagerly from the fount of wisdom, and Esav will just wait for the day when he can throw away both his "old school books" and the way of life of which he was only shown one side which he abhors. If Yitzchak and Rivka had only tried to really understand their son Esav, if they had started out by asking themselves how all of Esav's strengths and talents could be marshalled for the purpose of serving God, his heroism might not have been expressed as גיבור ציד—the mighty hunter—but instead as גיבור לפני ה'—a hero in the presence of God. . . . But, alas, that is not what transpired. When the boys grew up and became men everyone was suddenly surprised to find that these two individuals who developed in the same womb, grew up together and were educated together turned out to be so different not only in their natures but also in their actions and lifestyles.

Based on Ramban that Avraham
Sinned unintentionally 2838

The Torah never presents our great men as being perfect, it deifies no man, says of none, "here you have the ideal, in this man the Divine became human." . . . The Torah is no "collection of the examples of saints." It relates what occurred, not because it was exemplary but because it did occur. The Torah never hides from us the faults, errors and weaknesses of our great men. . . . It may never be our task to whitewash the spiritual and moral heroes of our past, to appear as apologists for them. They do not require our apologies, nor do such attempts become them. Truth is the seal of our

קדושת אלהים

(6)

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-שְׁמֹעוֹן וְאֶל-לֵוִי עֲבַדְתֶּם אֹתִי
לְהַבְאִישְׁנִי בִישָׁב הָאָרֶץ בְּכַנְעֲנִי וּבְכַרְתִּי מִסֵּפֶר
וְנָאֲסַפּוּ עָלַי וְהָפֹנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי: לֹא וַיֹּאמְרוּ
הַכֹּזֶנֶה יַעֲשֶׂה אֶת-אַחֲוָתָנוּ: פ' ל"א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

בתשובתם היחידה, 'הכזונה' וכו', הם מגלים את כל נימוקם. האדון לא היה מרשה לעצמו את כל זה אלמלא היתה זו נערה יהודית, זרה ועזובה. רעיון זה עורר בלבם את ההכרח שיש רגעים, בהם גם משפחת יעקב תאחז בחרב כדי להגן על כבוד וטוהר. כל עוד יכבד העולם רק את זכותו של זה שהכו עומד לצדו, צריך גם יעקב לאמן את ידיו בחרב.

הם גם לא ביקשו לנהוג בחכמה. הם רצו להפיל את אימתם על הבריות, שלא יעזו אחרים לעשות כדבר הזה. בנות יעקב לא תהיינה הפקר. אך הם הרחיקו ללכת, כאשר הרגו צדיקים בעוון רשעים תקיפים...

אולם רק בדרכים ובממדי הפעולה, רק בהם יש לתת דופי. הנימוק שהניע את שמעון ולוי, והמטרה ששאפו אליה, היו קדושים ומוצדקים. חרור שפעמה בלבם היתה הכרחית למשפחה שגדלה לאומה בתורת "יעקב" וניטל עליה לסבול כל קושי וכל השפלה, ועם זה נועדה לזקוף את קומתה מתוך אצילות הדעת וגמישות הרוח, להליכה הנצחית שאין כמותה דרך כל דברי הימים. עוד על ערש מותו נראה את האב הישן מקלל את הדרכים וה"עברה" הקשה, אך מברך את המניעים ואת הרוח.

The merciful father of mankind has, in our days, stirred up the spirit of righteousness and humanity in the world, a spirit that has opened the gates of the ghettos and introduced the sons of authentic Judaism into the sphere of European civilization as equal citizens. Could the Jew, under these conditions, find a loftier task than to preserve his ancestral heritage beneath the light of justice and religious freedom, even as he did during the centuries of darkness and under the oppression he suffered in a world of error and delusion? Can the Jew not absorb everything in European culture that is noble and good, godly and true, everything that accords with the teachings of his own ancestral faith? For is not European culture itself, in all its finer and nobler aspects, a daughter of that Divine heritage which the Jew himself has introduced among mankind? Now that his energies have been liberated and he has been given freedom of movement, can he not utilize these opportunities to activate all the lofty, sacred, godly, true, noble and good qualities of his own historical, eternal Judaism with even more zeal and devotion? Can he not bring these qualities out into the light of the larger world, so that the Jews, as Jews, may compete with all their neighbors of European humanity in working to promote the happiness and salvation of all mankind?¹¹⁶

21

It would be most perverse and criminal of us to seek to instill in our children a contempt, based on ignorance and untruth, for everything that is not specifically Jewish, for all other human arts and sciences, in the belief that by inculcating our children with such a negative attitude we could safeguard them from contacts with the scholarly and scientific endeavors of the rest of mankind...You will then see that your simple-minded calculations were just as criminal as they were perverse. Criminal, because they enlisted the help of untruth supposedly in order to protect the truth, and because you have thus departed from the path upon which your own Sages have preceded you and beckoned you to follow them. Perverse, because by so doing

you have achieved precisely the opposite of what you wanted to accomplish...Your child will consequently begin to doubt all of Judaism which (so, at least, it must seem to him from your behavior) can exist only in the night and darkness of ignorance and which must close its eyes and the minds of its adherents to the light of all knowledge if it is not to perish (Collected Writings 7: 415-6).

11

Israel has always welcomed the Hellenic spirit as a precursor and helpmeet of its own mission to enlighten and civilize mankind and likewise has wedded itself to the truth and humanity produced by that spirit. (*Judaism Eternal*, vol. 2, p. 204)

But the more firmly he takes his stand on the rock of his Judaism, the more fully he is penetrated with consciousness of his own Judaism, the more ready will he be to accept and gratefully appropriate whatever is true and good in other sources according to Jewish standards; in whatever mind it originated, from whose-ever mouth it issued. (*Judaism Eternal*, vol. 2, p. 223)

For this we require schools, Jewish schools, in which equal attention shall be paid to the old sacred inheritance of the community of Jacob, Biblical and Rabbinic knowledge, and to all that is true, noble and good in European culture. (*Judaism Eternal*, vol. 1, p. 156)

For these reasons, the educational institution of the *Israelite Religionsgesellschaft* feels convinced that it ought to pay no less attention and devote no less care to subjects of general education than to the specifically Jewish; nay, it regards this care and attention as being from the Jewish standpoint also a sacred duty the fulfillment of which can be of no small benefit to religion itself. (*Judaism Eternal*, vol. 1, p. 219)

"ודברת כם — עשה אותם עיקר ואל תעשם טפילה, שלא יהא משאך וסלחן אלא בהם, שלא תערב בהם דברים אחרים, שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלא ואלמד חכמת הכנענים" (ספרי). לימוד התורה יהא עיקר עיסוקנו הרוחני. אל נעסוק בתורה בדרך אנכי, אל נלמד תורה נקודת המבט של מדע אחר ולצורך אותו מדע; כמו כן נישמר שלא נכניס לתחום התורה רעיונות זרים שהתפתחו על יסוד הנחות אחרות, אלא נזכור תמיד את מעלתה היתירה של התורה הנבדלת משאר כל ההכרות המדעיות בעצם מקורה האלוהי. אל יעלה על דעתנו שהיא מבוססת על הכרה אנושית גרידא, והיא שוה אפוא בערכה למדעים אנושיים אחרים. כבר ביארנו בפי' ויקרא יח, ה: מאמרים אלה אינם דורשים מאתנו להתעלם לחלוטין מכל ההכרות המדעיות שנרכשו וטופחו בחוגים אחרים; אלא הם מניחים שאדם בקי בהכרות אלה, אך הם מורים לנו שאין לעסוק בהן אלא מנקודת המבט של התורה; שכן רק בדרך זו הם

יביאו לנו ברכה, ואם נחלם מנקודת מבט זו, סכנה נשקפת לרוחנו ולהכרתנו.

101

עזר נאמר בתורת הכהנים ביחס ללימוד תורה: "ללכת בהם — עשם עיקר ואל תעשם טפילה, ללכת בהם — שלא יהא משאך ומחנך אלא בהם, שלא תערב בהם דברים אחרים בעולם, שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלא ואלמד חכמת אומות העולם, תל ללכת בהם אינך רשאי ליפטר מתוכן". נראה, שהמשפט המופתח מאמר זה בא להוציא טעות מלבנו; לכל גבין מהמשך הדברים, שעלינו להתעלם מכל חכמה הגלומת מחוץ ליהדות; שחובה עלינו להתנזר מכל

מדע שאיננו נוגע במישורין לכברי תורה. שהרי סתם ואמר: "עשם עיקר ואל תעשם טפילה"; נמצא, שהרשות נתונה לעסוק גם בתחומים אחרים של ההכרה; אלא שעלינו לעשות את התורה עיקר: ההכרה הגלומת מדברי תורה תהא לנו בגדר נתון קבוע ומוחלט. שאר חכמות יהיו רק מדעי עזר; יש לעסוק בהן, רק אם יש בהן כרי לסייע ללימוד תורה, והן משתעבדות לה כטפל לעיקר. ואילו אמיתה של תורה תהא לנו בגדר נתון ללא תנאי; היא קנה המידה לכל התוצאות, המתקבלות בתחומים אחרים של מדע. רק דבר שהוא מתאים לאמיתה של תורה יהא בעינינו אמת. כל משאנו ומתננו לא יהא אלא בהם: כל קליטתנו ויצירתנו הרוחנית תצא מנקודת המבט של התורה ותנוע במעלותיה; ונמצא, שלא נקלטו דברים שאינם מתאימים לה; לא נקבל דברים היוצאים מהנחות אחרות — ונערב אותם בדברי תורה. התורה לא תהא שותף ערך בצד מדעים אחרים — כאילו גם היא מדע במניין כל המדעים. אל יעלה על הדעת, שיש חכמה ואמת יהודית — ויחיד עמה ובאותה מידה של חשיבות וסמכות יש גם חכמות ואמיתות לא-יהודיות; וכשקלטנו די צורכנו מדברי תורה, נפנה באותה רוח גם לחכמת האומות; וכן נציג ברוחנו מדע בצד מדע, אמת בצד אמת; וכן נהיה ריקים מכל אמונה והשקפה אחידה — ונאבד מחמת הפיצול של ידועתנו והשגתנו. אלא כשם שאנחנו בטוחים שהתורה היא משמים, וכל המדעים שנחגלו בידי אדם אינם אלא חכמת לב אנושי, והם כוללים מסקנות רק על-פי הבנתנו המוגבלת ביחס לטבע הדברים — כן בטוחים אנחנו, שיש רק אמת אחת, ורק מדע אחד ישמש לנו קנה מידה; לעומתו כל שאר המדעים תקפים רק על תנאי, ורק על פיו נעריך את כולם; ונמצא, שגם בשעת עיסוקנו בתחומים אחרים, לא נעזוב את יסוד התורה ומטרותיה; כל עבודתנו הרוחנית תהא מוקדשת לדברי תורה — ואינך רשאי ליפטר מתוכן".

take the chisel, the brush, or the pencil in his hand to form an art-work adapted only to stir up impure imaginations and to rouse the animal in man; for, if such productions of art be deemed useful and proper, then are morality and virtue mere empty words and not, as we conceive them to be, in reality the standard and the measure of our actions.

[You speak of dogmas, dogmas of faith! In answer thereto, I would briefly say that Judaism enjoins six hundred and thirteen duties, but knows no dogmas. The sublime truths which lie at its basis, it reveals as axioms, clearly intelligible to all who have ears to hear and minds to comprehend, and in this way opens a field for the broadest investigation and profoundest research into the essence and relations of all things to each other; it rouses us to the endeavor to understand the world, man, human history, and God's plan operating therein. In this effort personal study and thought, universal human experience and the Torah are to be alike utilized, for the latter is as real and actual a source of instruction as

the two former. True speculation does not consist, as many would-be thinkers suppose, in closing the eye and the ear to the world round about us and in constructing out of our own inner Ego a world to suit ourselves; true speculation takes nature, man, and history as facts, as the true basis of knowledge, and seeks in them instruction and wisdom; to these Judaism adds the Torah, as genuine a reality as heaven or earth. But it regards no speculation which does not lead to active, productive life as its ultimate goal; it points out the limits of our understanding and warns us against baseless reasoning, transcending the legitimate bounds of our intellectual capacity, however brilliantly put together and glitteringly logical it may appear to be, for all such intellectual pyrotechnics are, after all, but puerile sport, useful chiefly to still the conscientious scruples of a sensual nature, oblivious alike to the limitations and the ideals of humanity. To be sure, the Jewish spirit, in its most recent form, was chiefly devoted to abstract and abstruse speculation; a vivid con-

Neither should you lend your ears to those who alienate themselves from life and science, believing that Judaism must fear them as its worst enemies. They are mistaken in believing that Judaism and all that is holy to it can only be saved by shutting off the sanctuary of Israel within its four walls and by locking the door against any gust of the fresh wind of life, or any beam of the light of science. Listen only to the voice of our Sages (who said): If there is no Torah there is no *derekh erez*, and if there is no *derekh erez*, there is no Torah.¹¹⁴

Foundation Stone of SRH Shul

May we merit to raise up together our sons and daughters to Torah and *derekh erez*, as we were instructed by the founding fathers of our nation, the true sages.¹¹⁵

We hereby declare before heaven and earth that if our religion indeed required us to renounce that which men call civilization and culture, we would be ready to do so without hesitation, precisely because we truly regard our religion as religion, because it is to us the Word of God in which all other considerations must defer. . . .

But is this really necessary? Judaism was never alien to genuine civilization and culture. In almost every era, its followers stood at the very heights of the culture of their day; indeed, they often outstripped their contemporaries in this respect. If, in recent centuries, the German Jews remained more or less alien to European culture, the fault lay not in their religion but in the coercion, the tyranny from the outside that forcibly

123
124
125
The *Religionsgesellschaft* has set a shining example, evoking widespread enthusiasm and emulation, showing that our timeless Judaism is capable of rebirth and of proving itself in the midst of all modern trends. It has become visible testimony to the fact that this ancient, timeless Judaism, with its Law and its scholarship, does not belong to a past that has already been buried or that is ripe for burial but is a most vital part of the present and the future. It attests most cogently to the truth of the saving and healing principle of Torah and *derekh erez*, which the *Religionsgesellschaft* wrote upon its banner at the time of its establishment and with which it has entered the arena of the present day. It is true that you, dear Rabbi, are not altogether in favor of this principle, but Torah and *derekh erez* is nevertheless the one true principle conducive to "truth and peace," to healing and recovery from all ills and all religious confusion. The principle of Torah and *Derekh Erez* can fulfill this function because it is not part of troubled, time-bound notions; it represents the ancient, traditional wisdom of our sages that has stood the test everywhere and at all times. These sages and they alone, have always been, and still are, our true sages.¹²⁴

RE: Kollel Peruchim of Kovno
Founded by R. Yisroel Salomon +
R. Yitzchak Elchanan Spektor

This institution trains brilliant young men to become great scholars, while at the same time imparting to them a knowledge of the language of the country as well as of other subjects important for their general education. This institution seems to be a true

salvation for the religion which has been on the retreat in that great realm for many years. As a matter of fact, this is the first case, and the only one for the time being, of leading rabbis and Torah scholars of distinction proclaiming the study of the local language and the study of the general sciences a permitted and even desirable undertaking. This way the principle on which our community, too, is based, is safeguarded against attack from different quarters and especially on the part of our brothers in Eastern Europe. And, indeed, this is the principle in which we see the only remedy against the regrettable religious aberrations of our time, and here we see it declared above all doubt as a model example worthy of imitation.¹²⁶

To Rabbi of Hungary (1869)

Let no one cast aspersions on the memory of the rabbis of yore, may they rest in peace, or on their living counterparts among our brethren in Eastern Europe. Their suspicions regarding general culture are to be respected. They emanate from genuine concerns about all that is holy in Israel. These concerns are easily comprehended in the light of the corrupt practices of their opponents. Nonetheless, they are in error. Indeed, there is no hope for the future of the Jewish community until this error is rectified, and until those very rabbis become the leaders of the faction that welcomes general culture into its midst. They must inscribe on their banner with total dedication the adage taught us by

the true sages—the slightest deviation from which has cost us dearly in the past—the study of Torah with *derekh erez* is an excellent thing, this is to say, the cultivation of general culture in conjunction with Torah study, while living in accordance with the Torah, is an excellent thing.¹²⁸

...כבר בצעקתו הראשונה זועק התינוק החדש: "אני רוצה", או "אינני רוצה". רצונו של התינוק שואף אל הנוחיות, ומנסה לדחות את האי נוחיות. מדי שבוע יגדל רצונו ביתר שאת וביתר עוז, ואילו ההורים משתדלים ככל האפשר למלא את רצונו - עד שהוא נעשה כעין רודן שליט על כל סביבתו. לפעמים נובעת כניעה זו מתוך פינוק יתר, ולפעמים מתוך רצון להשתיק את צווחותיו המעצבנות, למען יוכלו ההורים לישון במנוחה... על כל פנים, בצורה כזאת מרגילים את הילד לעובדה המסוכנת, שעליו רק לבקש משהו - ומיד ישלטי את רצונו על הכל!

והנה, לפתע פתאום, במלאות לו בערך חמש שנים, הופכים ההורים את היוצרות, ותובעים מן הילד צייתנות ומשמעת! וזאת לאחר שבמשך כל שנות חייו עד כה לא קרה לו כדבר הזה! במשך חמש שנים היו בני סביבתו סרים למשמעתו וממלאים את כל רצונותיו, ואפילו אם היה זה כרוך בהרבה קשיים ומאמצים. והנה פתאום הם יהיו לנותני הפקודות - והוא יהיה חייב לסור למשמעתם? במשך חמש שנים טיפחו בו ההורים את זרע העקשנות, האנוכיות והמרי. הוריו התגלו לפניו במלוא חולשתם כאשר נכנעו לדרישותיו הטיפשיות ביותר. ופתאום הם קמים להטיל עליו רסן?

לכן עליך להרגיל אותו שיבטל את רצונו מפני רצון, ומפני כל באי כחך. עליך להרגיל אותו לדחות את כל שאיפותיו ובקשותיו מפני רצון מחנכו. עליך להרגיל אותו שיפעל ויעשה מה שמחנכו ידרשו ממנו. כאשר חונכת את ילדיך למשמעת, הצלחת כבר מראש בכל שטחי החינוך! בלי טורח רב תצליח לכוון אותו בעתיד לאן 'אתה רוצה'...

אפשר להרגיל ולאמן את הילד זמן רב לפני שיכולים לדבר אתו, ולפני שיכולים להסביר לו את הנימוקים לדרישותיו ואיסוריו של המחנך. אמנם, בגיל מאוחר יותר רצוי מאד להסביר לילד את הסיבות לדרישות. צריך לנמק אותן, שאם לא כן יעורר המחנך בלב הילד את החשד, שדרישות אלו של המחנך נובעות מעקשנותו של המחנך. אז הילד ילמד מזה לקח ויתעקש גם הוא! אולם, על ידי הסבר מתאים יבין הילד שהמחנך מציג את דרישותיו מתוך שאיפה לטוב - כדרישת המוסר.

נקודה נוספת בענין זה: תורת החינוך מחייבת אותנו להופיע בפני הילדים כאוסרים ומתירים להם רק מתוך משמעת פנימית שלנו. האופן בו אנו אוסרים על הילד או מתירים לו, והשמחה בה אנו מעניקים לו את החירות לעשות כרצונו, יוכיחו לילד בעליל, כי האיסור או החיתר אינם נובעים מתוך מצב רוח ארעי, או מתוך שאיפה לשלוט, או מתוך עקשנות גרידא, אלא מתוך שיקול דעת וכובד ראש. הילך יבין כי אין אנו אוסרים או מתירים אלא רק מה שאנו חשים חייבים לאסור או להתיר.

הילדים ניחנו בטביעת עין חדה, בחוש שמיעה מפותח מאד, וכן בנפש טובה, ערה ותוססת. הם רגישים מאד לכל השפעה הבאה עליהם מן החוץ. כל הדיבורים על תורה ומוסר אינם עושים רושם על הילד כמו הדוגמא החיה שהוא רואה אצל הוריו ומוריו, אם לטובה ואם לרעה. הורים תקיפים לא יצליחו לחנך לסבלנות, רגזנים לא יוכלו לחנך למתינות, גסי רוח לא יוכלו לחנך לנימוסים, וערמומיים לא יוכלו לחנך לתמימות ויושר. [רק כאשר מדות רעות אלו מתבלטות אצל ההורים במדה מופרזת, אזי יוכלו ההורים לשמש דוגמא שלילית לילדים איך אסור להם להתנהג].

אשרי הילד אשר הוריו הידו שנתם מעיניהם ליד עריסתו, וניצלו אותן שעות כדי להתבונן על עצמם ולהסיר מקרבם כל מדה מגונה, כל חולשה, כל רמיה, כל גסות רוח וכל מה שנוסף ממנו ריחן של מדות רעות אלו. הם עשו כן למען יהיו לדוגמא ולמופת לילדם, אשר יצטרך רק לחקות אותם כדי להיות אדם מוסרי!

אין מידות רעות

מחת ידי הבורא לא יצא דבר רע - זהו עקרון יסודי המנחה את כל החינוך. נשמתו של כל ילד טהורה היא. רק על ידי הנהגה רעה או על ידי ניצול ושימוש לרעה בתכונותיו של הנער, עלולים לקלקל את מה שאפשר היה לפתח ולהעלות לרמה של קדושה ומוסר. גם היצרים והדחפים החושניים העזים ביותר, אשר ללא ביקורת וריסון יורידו את האדם ואת האנושות שאולה, נכללים בין הערפים המקודשים בשטח החינוך! אין לדכא אותם, אלא יש להדריכם, להנחותם, ולהשתלט עליהם, עד שיהיו כח מניע אדיר להעלות את האדם למדרגה של אצילות נפשית וכיבוש היצר. כך ינוצל כוחם לבנין האנושות על יסודות המוסר והאצילות.

גם אותן מדות המקובלות כמדות רעות, כגון: כעס, שנאה, גאווה, עקשנות, עצלנות, שוין נפש, ועוד כיוצא באלו תכונות אופי שליליות - הן תכונות קדושות. על ידי פעולה חינוכית נאותה בתחילת התפתחותן, ניתן להפכן למדות טובות וחיוניות. לפיכך, את כל הכעס והשנאה שיש בילד יש להפנות כלפי כל הרע והשפל. את הגאווה והעקשנות שיש בילד יש לנצל ולהפוך לתכונה של יציבות, ועמידה איתנה על שמירת האמת והטוב. יש להפוך את העצלנות ושוין הנפש - לסובלנות ולתכונה של השלמה עם כל מה שאינו ניתן בשום פנים לשנות.

...האם מחנכת את הילד לחוש ולרגש עדין לקבוע את המדה הנכונה של מוסר ודרך ארץ. אופיה הרוחני והמוסרי, והשפעתה של האם, מהווים את נקודת הכובד של החנוך לאופי רוחני ומוסרי.

דברי הימים הכתובים ברוח הקודש (בספר מלכים ודברי הימים), מזכירים תמיד בתאור המלכים עושי הישר או הרע – את שם אמם. דבר זה בא כדי להורות אותנו שהישר והרע טמונים בחלק האמהות שהמלכים יצאו מהן, בשדיה של האם שהניקה אותם, בדבריה של האם, שבהם נטעה בלב בנה את הרעיונות שהביאו...

...על כן יש לאב התפקיד של מפקד על חינכו והתפתחותו של הילד, ויש לו את התוקף לאסור עליו משהו כדי לשמור אותו מפני מעשי סודרות; אבל אין רשות לאב להיות רודן, לצוות ולאסור, כדי להוכיח את תקפו בבית ולנהל את כל העניינים כאוות נפשו לחלוטין. תפקידו האמיתי של האב הוא להפנות את לבו ולכוון את מבטו אך ורק לתכונותיו הטבעיות של החניך ולהתפתחותו...

...מי יביא את האדם מישראל לידי קדושה? מי ירחיק מסביבתו כל שקר וכזב? מי יטהר את לבו ואת רוחו? מי יחנך אותו?

למאוס בשפלות ובחושניות גרידא? במלים אחרות: מי יחנך אותו להיות בעל אופי טהור, השואף לקדושה? מי יחנכו עוד בקטנותו באמצעות הדיבור והמעשה, ההרגל וההוראה? – חלא זוהי האם הישראלית, האם מבית יעקב, אשר כל ישותה וכל מעשיה עטופים טהרה, אשר בידיה מסדרות הקשרות וטהרה בבית ובמשפחה, המנצחת את כל ההשפעות הרעות מבחוץ, וזאת בתרימה את דגל טהרת המשפחה במשך כל הדורות!

תהא נא עקרת הבית אשה יהודיה נאמנה, ויסורו מסביבתה כל שפלות וכל רע, כל שמץ של ערוות דבר וכל צל של שחיתות. כל דבר שנוגד הימנו ריח של אי מוסריות בכל צורה שהיא – לא יהיו להתקרב אליה! "והיה מחניך קדוש" – מכיון שבניכם ובנותיכם יגדלו בטהרת גופם, רוחם ומוסרם. האם הישראלית מבית יעקב מקדשת את המקום אשר בו היא נמצאת – את הבטן אשר הרתה את ילדיה, את החלב שהניקה אותם, את האוויר הרוחנית והמוסרית בבית שבו היא מחנכת אותם – עד שהם יהיו ראויים לברית עם ה'. שהרי כל חייה של אדם היו מוקדשים לשמירת ברית זו.

...לא נדרוש מן האם כי היא תלמד את בניה תורה. אבל שתשפיע על רגשותיו של הילד, עד כי יראה את לימוד התורה ואת שמירתה כתפקיד חייו שאין לו תחליף; שתעורר אותו, שתחבב עליו את התורה – זאת כן! להשפעת האם יש את היכולת להשפיע על בנה שיתמסר תמיד בשמחה ובשקידה לבאר המים החיים של התורה, ויהפוך בה בחשק וחיבה הגדלים והולכים. זוהי ההשפעה שה' דורש מאת האמהות בישראל, מאת "בית יעקב", כי בידיהן מסר ה' את כל עתידו של עמנו.

...לא קריאה צריך הילד ללמוד בגיל הרך, כי אם דיבור נכון, הגיון בריא, חוש הסתכלות נכון, הקשבה נכונה, פיתוח התודעה וההבנה וחידוד הזכרון. כשם שהאם שוקדת על פיתוח גופו וזריזתו גמיש וזריז, כן עליה לדאוג להקנות לו גמישות וזריזות גם בתכונותיו הרוחניות, שתהיינה נוטות לכיוון הנכון. עליה לחנכו ולהרגילו שידע לנצל את חושיו וכוחותיו הרוחניים להשגת מטרה ברורה וקבועה, מתוך הכרה והבנה נכונה.

על האם להיות "חוה" לילדה, דהיינו לדובב אליו ולשוחח עמו, שכן הילדים מטבעם אוהבים לשמוע ולהקשיב. הם שותים בצמא כל מלה של ספור ושל לימוד...

...הפסוק מפנה את תשומת לבנו לכל ילד וילד לחוד, ודורש מאתנו לחנך אותו על פי דרכו, ד"א דרכו הוא. הפסוק דורש בזה חינוך אינדיבידואלי בהחלט! התכלית של חיי התורה והמצוה היא כללית, אבל הדרכים המובילות אל הדמה הטהורה של קיום התורה והמצוות, מתחלפות לפי תכונותיו וכשיונותיו של החניך, לפי נטיותיו וכוחותיו השכליים והנפשיים. על כן, לא כל שיטה מתאימה לכל חניך וחניך. אנו שואפים, שבעל אופי כעשוי שבין בנינו, יהיה לאיש ישר ונאמן במידה שנה לבעל אופיו של יעקב.

על כן, יש לגוון את חנוכנו, ולחנך את כל אחד ואחד מבנינו, לפי תכונותיו האישיות. תכונותיהם האישיות הן הן הסיבות הגורמות לכך שיקצא הבדל בין דרכי חייהם בעתיד. בגלל זה עלינו להוביל אותם בדרכים שונות לידי קיום רצון ה'.

"על פי דרכו" – זאת דורשת תורת החנוך שלנו. משום כך תפקידו של תמחנך הוא להסתכל היטב בילדיו בשעה שהם עוסקים בפעולה טבעית חפשית, ולגלות את התכונה שתקבע את דרכו בעתיד של כל אחד ואחד מהם. המחנך יקבע את הדרך שבה יכין את בעל התכונה, וישמור אותו שלא יכשל ולא יגיע למסלול העוון והשקר על ידי שמוש בתכונתו לרעה.

אחרי שנקבעה מסלולו של כל אחד ואחד, יש לאמן את החניך לשמוש בתכונותיו לטובה, ולהשתלט על גרויים העלולים להביא אותו לידי השמוש הרע. כל ילד צריך להתאמן בשמוש בתכונותיו לטובה, וגם בהמנעות משמוש בתכונותיו לרעה... אין הבדל איכותי בין הילדים. מה שקשה לזה קל לאחר, וכל אחד ימלא בחייו תפקיד אחר ויתאמן בו.

Kids have Ryles

20

מחנכים ומורים שאינם מתחשבים בזכויות הילדים הנובעות מטבעם, ומזלזלים בכבוד חניכיהם; מורים ומחנכים הדורשים כבוד ומשמעת בהקפדה – יכשלו בעבודתם החינוכית בגלל החוש לעצמאות של חניכיהם. החניכים יודעים שהם אינם מסורים לידי מחנכיהם לשבת ולחוסד, מגלי שיוכלו להפעיל גם את רצונם הם. הילדים נכונים אמנם לקבל השפעה, אולם השפעה זו יכולה להתקבל רק באמצעות הימין המקרבת. ובפרט כאשר השמאל הדוחה עומדת לידה.

Moms + Dads

20

אם היא הגורם העיקרי, והאב הוא המניע הראשי של התהוותו וחינוכו של הילד. האם תופסת את ההנהגה, והאב הוא הקרבניט של אגית המשפחה, המפקד על הכיוון, ואשר הכל מתנהג לפי פקודתו...

...האב ממונה על הפקודה והגבלתה, ד"א על ה"ה" ועל ה"לא" שבתכלית החיים, ועל ההתפתחות לקראת התכלית הזאת. אבל, הדאגה שהמצוה והמוסר יליו בלבו וברוחו של הילד לתורה... הדאגה שהילד לא יסתפק רק בקיום המצוה והמוסר, אלא שגם יקבל אותם בכל לבו ובכל נפשו, כורע הנובט בקרבו והמפרה את לבו ואת רוחו; ד"א שמצוות האב ומוסרו יתפתחו לכיוון החיים,

לאופי רוחני ומוסרי, [שזה הוא הישגה של התורה] – הדאגה להישג זה נמסרה ליד האם...

...אולם רק הטל הרך, הגשם המתון והשמש הזורחת, מעוררים את כוחות החיים, מכינים את הצמחים ומכשירים אותם לפריחה ולהבשלת פירותיהם. כך גם משפיעות האהבה האדיבה וההדרכה הנבונה על נשמותיהם של ילדים, ומביאות אותם לידי שלמות מוסרית.

"תניא: ר' שמעון בן אלעזר אומר: יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת" (סוטה מ"ז: סנהדרין ק"ז:), במלים אלו קבעו חז"ל, שבכל צורה של טיפול בחניך צריכים לבלוט יחסי הקירבה והאדיבות. מאמר חז"ל זה פותח לפנינו שטח נרחב שבו נוכל למצוא רעיונות חשובים בענין חינוך הילדים. עלינו ללמוד את ההיקש הבלתי מובן של מושגים, אשר כביכול אין להם שום תוכן משותף.

"יצר, תינוק ואשה" זקוקים לקירוב ע"י הימין ולדחיה ע"י השמאל. איך כובשים יצר? ודאי שלא ע"י דיכוי מוחלט. מי שינסה להשתלט לגמרי על יצרו הטבעי – ודאי לא יעמוד נגדו. הטבע המדוכא יתקומם בקרבו ויפרוץ לו דרך, בכוחו הגדול הבלתי מרוסן, וישתלט על בעל היצר. אולם הגבור הכובש את יצרו יודע לכוון את יצרו במדה כזאת שיתן ליצר ספוק מלא באופן טבעי ובהיתר גמור. מי שימצא את הספוק הטבעי בתענוגותיו באופן המותר על פי חוקי התורה והמוסר, ישתלט על נקלה על גרוי היצר לעבירה.

איזה גבר לא יהיה נתון תחת שלטון אשתו? ודאי לא מי שישפיל את אשתו ויעשנה לשפחתו, ולא מי שידרוש בתוקף שאך ורק פקודותיו תבוצענה בתוך ביתו. גם לא מי שירצה שכל משפחתו תהא כפופה לו, ותנהג תמיד לפי כל מצב רוח שהוא שרוי בו. שחרי על ידי כך יעליב את אשתו, ויגרום לכך שהיא תנסה להשתלט עליו. כמעט בכל מקרים אלו ייגמר הענין בזה שעקרת

הבית תנצח, והיא תנהל את הליכות הבית לפי מצבי הרוח שלה. ומעתה תהיה האשה השוררת גם על בעלה, שליט הבית. מי שרוצה לשמור על עצמאותו בחייו עם אשתו, עליו לתת לה עצמאות מלאה ושלמות בכל שטח עניני הבית והנהלתו הפנימית; לאהוב את אשתו כגופו ולכבד אותה יותר מגופו. האשה תדע שהיא מכובדת בעיני בעלה, ואז אף היא תכבדו בשטח פעולותיו. נקל יהיה לה לבטל את רצונה מפני רצון בעלה – בעניניו הוא.

וכן עלינו לנהוג עם כל אדם שאנו רוצים להשפיע עליו שיכוון תמיד את רצונו לפי דרישתנו ושאיפתנו. לא נצליח יותר אם ננסה להשיג בקפדנות ציות לפקודותינו הניתנות בצורת צו. אנו נוכל להצליח רק אם נתן לחניך חופש במידה מתאימה, בתוך מסגרת התפתחותו הטבעית לטוב ולישר, רק כאשר נשלב תקיפות מוחלטות באדיבות וידידות. במלים אחרות: כאשר נגביר את הימין המקרבת על השמאל הדוחה. זוהי השיטה הנבונה והיעילה ביותר גם ביחסינו עם חניכינו – תלמידינו. כל כללי התבונה בהנהגתנו כלפי היצר והאשה מתאימים גם להנהגה כלפי ילדים. בקפדנות יתרה – שאינה אלא מגרה להתמרדות – קשה להצליח בעניני החנוך. לעומת זאת אפשר להשפיע על החניך באדיבות, המוכיחה על יחס של ישרנות.

הנהגה זו אינה מבוססת על ערמה בלבד. כאשר נתעמק במאמר חז"ל זה, ניווכח שהוא מאמר של חכמה – ולא של ערמה גרידא. אין מדובר כאן על תכסיס נבון, שעל ידו אנו רוצים לקבל לידנו את השלטון. לא ולא! אנו מושיטים את הימין ליצר לאשה ולילד, לא כתכסיס, לא כויתור מתוך ערמה, "ולא במטרה להבטיח לשמאל הדוחה את נצחונה והישגה. פשוט מאד: הימין המקרבת מהווה מטרה חיובית כשהיא לעצמה! התכונות של היצר, האשה והילד, המתפתחות על ידי הימין המקרבת, בתוך המסגרת הנקבעת על ידי השמאל, הן בעלות ערך רב ויציב. בהן בונים עולמות. הן דרושות לשלמותו המוסרית של האדם בכלל, ושל הגבר בפרט. הטבע של החניך, המגיע להתפתחותו העצמאית החפשית – תוך הגבול הנקבע ע"י המחנך בחכמה – הוא שיא החינוך ותכליתו, ולא שעבודו של הטבע הזה.